

Η έννοια τής ποιότητας στην επαγγελματική κατάρτιση και την επαγγελματική ένταξη των Προσώπων με Νοητική Υστέρηση

*Λαυρέντιος Γ. Δελλασούδας
Ομότιμος Καθηγητής Ε.Κ.Π.Α.*

*Ομιλία στη διημερίδα με θέμα: «Κατάρτιση, επαγγελματική ένταξη και
συνοδευτικές υπηρεσίες για άτομα με Νοητική Υστέρηση. Η Ελληνική
πραγματικότητα», την οποία διοργάνωσε το
Εργαστήρι Ειδικής Αγωγής «ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ» (ξενοδοχείο ATHENS IMPERIAL.30 &31
Μαΐου 2008)*

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Η έννοια τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α.

2. Συνιστώσες και οι προεκτάσεις τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α. και πρότυπα τής Π.Ζ. των Π.Ν.Υ.

- 2.1. Το περιβάλλον και οι επιδράσεις του
- 2.2. Αγωγή υγείας, πρόληψη, λειτουργική αποκατάσταση κ.λπ.
- 2.3. Ατομικά δικαιώματα και ίσες ευκαιρίες
- 2.4. ΣΕΠ και αξιολόγηση
- 2.5. Εκπαίδευση και σχολική ζωή των Μ.Μ.Ε.Ε.Α.
- 2.6. Έρευνα
- 2.7. Εκπαίδευση και επιμόρφωση εκπαιδευτικών και λοιπού επιστημονικού προσωπικού
- 2.8. Επαγγελματική ένταξη, υποστήριξη και ενσωμάτωση
- 2.9. Αναγνώριση τής αναγκαιότητας τής διεπιστημονικής προσέγγισης των ζητημάτων τής Π.Ζ. καθώς και τού ρόλου τής πολυεπιστημονικής ομάδας
- 2.10. Αποϊδρυματισμός
- 2.11. Κοινωνική ζωή (ένταξη, δικτύωση, φιλίες, αυτόνομη διακίνηση και διαβίωση, ενσωμάτωση)
- 2.12. Ελεύθερος χρόνος και ψυχαγωγία
- 2.13. Γήρανση και Π.Ζ., κατ' οίκον φροντίδα, αυτοδιαχειριζόμενη κατ' οίκον φροντίδα, νομική προστασία κ.λπ.
- 2.14. Υπηρεσίες (γενικές και ειδικές αρχές οργάνωσης και παροχής
υπηρεσιών, εκπαίδευση επιστημονικού και επικουρικού προσωπικού υπηρεσιών)
- 2.15. Πολιτική (γενική, οικονομική, κοινωνική, εκπαιδευτική, απασχόλησης, εθνική, ευρωπαϊκή)
- 2.16. Υποστηρικτική-βοηθητική τεχνολογία, υπηρεσίες υποστήριξης και συνοδευτικές υπηρεσίες
- 2.17. Μεθοδολογία αξιολόγησης τής ποιότητας ζωής
- 2.18. Σχεδιασμός, προτάσεις και εφαρμογές για τη βελτίωση και διασφάλιση τής ποιότητας, γενικά, και τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α., ειδικά
- 2.19. Αλληλεπιδράσεις των παραγόντων που διαμορφώνουν την Π.Ζ.
- 2.20. Αξιοποίηση τού κοινωνικού ρόλου των υπηρεσιών [2]
- 2.21. Πρότυπα τής Π.Ζ.

3. Συνιστώσες και προεκτάσεις τής Επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης καθώς και τής επαγγελματικής ένταξης με γνώμονα την Π.Ζ. των ΠΝΥ

3.1. Προτάσεις για την αναβάθμιση τής Ειδικής Επαγγελματικής Κατάρτισης

3.2. Απόψεις για την υποστηριζόμενη απασχόληση

4. Επίλογος - Συμπεράσματα

Η έννοια τής ποιότητας στην επαγγελματική κατάρτιση και την επαγγελματική ένταξη των Προσώπων με Νοητική Υστέρηση

*Λαυρέντιος Γ. Δελλασούδας
Ομότιμος Καθηγητής Ε.Κ.Π.Α.*

Ομιλία στη διημερίδα με θέμα: «Κατάρτιση, επαγγελματική ένταξη και συνοδευτικές υπηρεσίες για άτομα με Νοητική Υστέρηση. Η Ελληνική πραγματικότητα», την οποία διοργάνωσε το Εργαστήριο Ειδικής Αγωγής «ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ» (ξενοδοχείο ATHENS IMPERIAL.30 &31 Μαΐου 2008)

1. Η έννοια τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α.

Αποτελεί γενική αντίληψη σήμερα ότι οι διακηρύξεις περί δικαιωμάτων, ισότητας, κοινωνικού κράτους -και άλλων ανάλογων αντιλήψεων ή θεωριών- ισχύουν, αδιακρίτως, για όλους τους ανθρώπους, χωρίς πλέον να αγνοούνται και οι Ειδικές Κοινωνικές Ομάδες, δηλαδή και οι άνθρωποι που αντιμετωπίζουν σωματικά, νοητικά, ψυχολογικά και κοινωνικά προβλήματα. Με αυτή τη συλλογιστική, και η βελτίωση τής Π.Ζ. αποτελεί δικαίωμα όλων, δηλαδή και των Ατόμων με Αναπηρία ή Προσώπων με Αναπηρία (Π.Μ.Α.) -όπως έχει προταθεί από τον ομιλούντα [1]. Όμως, η επιδίωξη μιας τέτοιας προσέγγισης γι' αυτή τη μεγάλη ομάδα ανθρώπων των Π.Μ.Α. εξαρτάται: *Πρώτον:* από τη δημιουργία των κατάλληλων όρων και συνθηκών και, *δεύτερον:* από τη δυνατότητα εξελικτικής μετάβασης σε ανώτερο επίπεδο (λειτουργικό, γνωστικό, κοινωνικό, εργασιακό, οικονομικό ή άλλο) από αυτό στο οποίο βρίσκεται κάθε φορά ένα Π.Μ.Α.

Π.χ., εάν δεχτούμε ότι μία βασική συνισταμένη για τη βελτίωση των όρων τής Π.Ζ. του είναι η Παιδεία, δεν μπορούμε να δεχτούμε αυτομάτως ότι η εκ μέρους του κατοχή βιβλίων ή η δυνατότητα χρήσης μιας βιβλιοθήκης είναι παράγοντες που συμβάλλουν στην απόκτηση τού αγαθού αυτού. Διότι, η ύπαρξη βιβλίων δεν συνεπάγεται αυτόματα και δυνατότητα χρήσης τους. Θα πρέπει, προηγουμένως, να έχει αποκτηθεί η ικανότητα ανάγνωσης, κατανόησης, αξιολόγησης και αξιοποίησης τού περιεχομένου τους εκ μέρους τού προσώπου το οποίο επιθυμεί και επιδιώκει τη μόρφωσή του ή υπέρ του οποίου παρέχουμε τις υπηρεσίες μας. Κατ' ανάλογο τρόπο και η διάθεση μιας θέσης εργασίας, π.χ. σε ένα πρόσωπο με Νοητική Υστέρηση, δεν συνεπάγεται και δυνατότητα αυτόματης απασχόλησής του, εάν προηγουμένως δεν πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, οι οποίες θα συμβάλουν στη βελτίωση τής Π.Ζ. του μέσω των συνήθων ή εναλλακτικών μορφών απασχόλησης.

Με αφετηρία ή καλύτερα με βάση τις διακηρύξεις που προαναφέραμε και έχοντας υπόψη και την Ευρωπαϊκή πολιτική Επαγγελματικής Ένταξης χωρίς να παραθεωρούμε και το σημαντικό ρόλο του γονεϊκού αλλά και του συνδικαλιστικού κινήματος των Α.Μ.Α. βλέπουμε μια εξελικτική αλλαγή κοινωνικής στάσης.

Έτσι, σήμερα, μιλάμε όλοι για ένταξη (σχολική, επαγγελματική, οικονομική, κοινωνική), αναζητούμε συνεχώς νέους κατηγορικούς προσδιορισμούς των Π.Μ.Α. ή τροποποιούμε τους ήδη υπάρχοντες, ρυθμίζουμε ποικίλα θέματα οργάνωσης και διοίκησης της εκπαίδευσης (γενικής και ειδικής), αναφερόμενοι στην ανεργία διαφόρων κατηγοριών, δεν εξαιρούμε και τα Π.Μ.Α. αλλά δυστυχώς σταματάμε εκεί.

Δηλαδή, η επιδίωξη για βελτίωση της Π.Ζ., η οποία αποτελεί δικαίωμα όλων των ανθρώπων, επομένως και των Π.Μ.Α., παραμένει σε στοιχειώδη επίπεδα, αφού υπό τις παρούσες συνθήκες περιοριζόμαστε στη φυσική και όχι στη λειτουργική ένταξη, η οποία πρέπει να περιλαμβάνει και την αξιολόγηση της Π.Ζ. τόσο αυτής την οποία έχει το Π.Μ.Α. πριν από την ένταξη όσο και αυτής την οποία αποκτά κατά τη διαδικασία ένταξης και θα έχει και μετά από αυτήν.

Διότι η έννοια της βελτίωσης της Π.Ζ. δεν μπορεί να νοηθεί ως ενέργεια λήψης και εφαρμογής ενός μέτρου, αλλά ως σταδιακή προσπάθεια και μετάβαση από ένα επίπεδο μιας κατάστασης σε ένα επόμενο, ανώτερο, αφού, προηγουμένως, θα έχουν πληρωθεί οι απαιτούμενες κάθε φορά προϋποθέσεις.

Όμως, η προοπτική αυτή δημιουργεί τα εξής νέα ζητήματα:

Πρώτον: την ανάγκη προσδιορισμού των χαρακτηριστικών της Π.Ζ. των Π.Μ.Α. σε συνάρτηση με τα ειδικά προβλήματα ή τις αναπηρίες. *Δεύτερον:* την ανάγκη διερεύνησης των διαφόρων απόψεων για τους παράγοντες που τη συνθέτουν και τη ρυθμίζουν, σύμφωνα με τις υποκειμενικές και τις αντικειμενικές αντιλήψεις που επικρατούν σε κάθε εποχή, και, *τρίτον:* την ανάγκη διατύπωσης προτάσεων γενικού προσανατολισμού αλλά και συγκεκριμένων ενεργειών δράσης για την αξιολόγηση, βελτίωση ή και διατήρηση της ποιότητας.

Είναι απαραίτητο λοιπόν να προσεγγιστούν, κατ' αρχάς, οι συνιστώσες και οι προεκτάσεις της Π.Ζ. των Π.Μ.Α. -όπως τις καταγράφει η διεθνής εμπειρία- έχοντας ως βασική αρχή ότι για να καλυφθεί ή να περιοριστεί η διαφορά ή το έλλειμμα ποιότητας - μεταξύ αυτής την οποία ζει το Π.Μ.Α. και αυτής την οποία επιθυμεί και επιδιώκει ή τού προτείνουν- θα πρέπει να επιστρατεύονται και

να ενεργοποιούνται τόσο οι κατάλληλοι παράγοντες όσο και τα απαραίτητα μέσα, ώστε να υπάρχει θετική απάντηση στο ερώτημα: είναι δυνατόν «να ζεις καλά...με αναπηρία»;

Από την άλλη πλευρά εάν παρατηρήσουμε τη γενικότερη εξέλιξη τής κοινωνίας, θα διαπιστώσουμε ότι η συζήτηση για την «καλή ζωή» και την «ποιότητα ζωής» έχει αποκτήσει νέο περιεχόμενο, το οποίο μάλιστα αφορά πλέον σε όλους τους ανθρώπους. Π.χ., η μοίρα, η ελπίδα και η πίστη στο έλεος τού Θεού δίνουν τη θέση τους στην ατομική ευθύνη, ενώ η προσδοκία τής «λύτρωσης» μέσω τής τεχνολογίας αρχίζει πλέον να δίνει τη θέση της στον φόβο για τις βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις τής πολυδύναμης τεχνολογίας. Παράλληλα, γεννώνται και μιας άλλης μορφής κίνδυνοι, οι οποίοι ξεκινούν από τον καταχρηστικό χαρακτήρα των ενεργειών ενός ανθρώπου, όταν αυτός θέλει να προσδιορίσει την έννοια τής καλής ζωής ενός άλλου ανθρώπου.

Στην ακραία μάλιστα περίπτωση, δηλαδή όταν κάποιος αποφασίζει τι είναι Π.Ζ. για τον άλλο, προκύπτει ένα άλλο ζήτημα, αυτό τής κηδεμονίας. Αν οι ιατροί, οι κοινωνικοί παιδαγωγοί και όλοι οι άλλοι –όσοι εργάζονται για την ανάπτυξη ορολογίας προσαρμοσμένης στη ζωή των Π.Μ.Α.– ορίσουν το περιεχόμενο τής Π.Ζ. και, σύμφωνα με τις δικές τους ερμηνείες, προσανατολίσουν, αναλόγως, τις «ευκαιρίες» των Π.Μ.Α., τότε θα έχουμε δημιουργήσει, αντιστοίχως, μεγάλες και σοβαρές «ευκαιρίες» για έναν καινούργιο τύπο κηδεμονίας. Η ιστορία έχει πολλά να μας διδάξει για τις συνέπειες τού αυστηρού ορισμού τής έννοιας τής «καλής ζωής» τόσο για τα πρόσωπα αυτά όσο και για τις λοιπές ειδικές ομάδες (εγκλεισμός, ειδικά ιδρύματα, ειδικά σχολεία κ.ά.).

Επίσης, ένας άλλος προφανής κίνδυνος θα προκύψει, εάν οι έννοιες τής ισότητας, τής κοινωνικής αλληλεγγύης και τής δικαιοσύνης εξαφανιστούν τελείως, με την ερμηνευτική επιχειρηματολογία ότι ο καθένας είναι ατομικά υπεύθυνος για τις καταστάσεις τής ζωής του, οι οποίες και συνιστούν και την ποιότητά της. Ενώπιον λοιπόν τού τελευταίου αυτού κινδύνου, δηλαδή τής σύνδεσης τής ιδέας τής Π.Ζ. αποκλειστικώς με τις τρέχουσες έννοιες τής ατομικής ευθύνης και εξατομίκευσης, οδηγούμαστε στη συμπερασματική σκέψη ότι δεν θα πρέπει και δεν μπορούμε να καταργήσουμε ούτε την έννοια τής ισότητας ούτε την έννοια τής αλληλεγγύης. Με τη μόνη διαφορά ότι, σ' αυτή την περίπτωση, η έννοια τής εξατομίκευσης θα πρέπει, πλέον, να ερμηνευθεί ως η ελευθερία, την οποία κατακτά ο άνθρωπος ώστε να μορφοποιεί την

καθημερινή του ζωή, τόσο σε ατομικό όσο και σε διατομικό-συλλογικό επίπεδο, σύμφωνα με τις δικές του επιθυμίες και ερμηνείες τής «καλής ζωής», στο πλαίσιο πάντοτε τής ατομικής και τής κοινωνικής πραγματικότητας.

Ενώ λοιπόν, εδώ και πολλά χρόνια, έχει αρχίσει ο προβληματισμός και η έρευνα για τις συνιστώσες και τις προεκτάσεις τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α., εξακολουθούμε, ακόμη και σήμερα, να μιλάμε με γενικόλογες προσεγγίσεις περί ένταξης και ενσωμάτωσης (σχολικής, επαγγελματικής, οικονομικής, κοινωνικής), μένοντας τελικά στη χωροταξική ένταξη και παραθεωρώντας τη λειτουργική ένταξη και ενσωμάτωση με Π.Ζ. Μια από τις παραπάνω συνιστώσες αποτελεί και η επαγγελματική εκπαίδευση, κατάρτιση και απασχόληση και των Προσώπων με νοητική υστέρηση (Π.Ν.Υ.), με την προϋπόθεση βέβαια ότι ο τελικός στόχος, σε κάθε σχετική φάση και στάδιο, θα είναι το ζήτημα τής βελτίωσης τής Π.Ζ. τους.

2. Συνιστώσες και οι προεκτάσεις τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α.

Πριν όμως ασχοληθούμε με το θέμα της επαγγελματικής εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης σε συνάρτηση με την Π.Ζ. ας δούμε, με γοργό βήμα μελετώντας τη σχετική βιβλιογραφία και τα σχετικά ερευνητικά συμπεράσματα, που προέρχονται από την ξένη εμπειρία βλέπουμε ότι οι συνιστώσες και οι προεκτάσεις τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α. είναι, κυρίως, οι εξής:

2.1. Το περιβάλλον και οι επιδράσεις του

(α) το ανθρώπινο, το φυσικό και το τεχνητό περιβάλλον, (β) το εσωτερικό ή υποκειμενικό και (γ) το διαχρονικό.

2.2. Αγωγή υγείας, πρόληψη, λειτουργική αποκατάσταση κ.λπ.

Ορθοδοντική

εκτός από την αγωγή υγείας, υπάρχει και είναι αναγκαία η προαγωγή τής Υγείας

Ακόμη στο πλαίσιο τής υγείας δεν μπορούμε να αγνοούμε ότι ενδιαφέρει και τα Π.Μ.Α. το ζήτημα τής διατροφής, τής σεξουαλικής υγείας και βέβαια τής συμβολής τής τεχνολογίας γενικότερα και τής εργονομίας ειδικότερα

2.3. Ατομικά δικαιώματα και ίσες ευκαιρίες

με αναλογική κάλυψη τού ελλείμματος ή με συμπληρωματικότητα των ενεργειών.

2.4. ΣΕΠ και αξιολόγηση

2.5. Εκπαίδευση

πρώιμη παρέμβαση

εναλλακτικές μορφές εκπαίδευσης, κατάρτισης

2.6. Έρευνα (θα αναφερθούμε στο θέμα αυτό στον επίλογο, εάν θα έχουμε χρόνο)

2.7. Εκπαίδευση και επιμόρφωση εκπαιδευτικών και λοιπού επιστημονικού προσωπικού

2.8. Επαγγελματική ένταξη, υποστήριξη και ενσωμάτωση

Σημειώνω ότι το γενικότερο ζήτημα τής ένταξης, αφομοίωσης και ενσωμάτωσης αποτελεί, ένα ακόμη ζήτημα, τόσο ως προς την εννοιολόγηση των όρων αυτών όσο και ως προς την πραγμάτωσή τους, εφόσον τίθενται ως στόχοι στη συζήτηση ίσως περί ενσωμάτωσης

2.9. Αναγνώριση τής αναγκαιότητας τής διεπιστημονικής προσέγγισης των ζητημάτων τής Π.Ζ. καθώς και τού ρόλου τής πολυεπιστημονικής ομάδας.

2.10. Αποϊδρωματισμός

2.11. Ελεύθερος χρόνος και ψυχαγωγία

2.12. Κοινωνική ζωή (ένταξη, δικτύωση, φιλίες, αυτόνομη διακίνηση και διαβίωση, ενσωμάτωση)

2.13. Γήρανση και Π.Ζ., κατ' οίκον φροντίδα, αυτοδιαχειριζόμενη κατ' οίκον φροντίδα, νομική προστασία κ.λπ.

2.14. Υπηρεσίες (γενικές και ειδικές αρχές οργάνωσης και παροχής υπηρεσιών, εκπαίδευση επιστημονικού και επικουρικού προσωπικού υπηρεσιών)

2.15. Πολιτική (γενική, οικονομική, κοινωνική, εκπαιδευτική, απασχόλησης, εθνική, ευρωπαϊκή)

2.16. Υποστηρικτική-βοηθητική τεχνολογία, υπηρεσίες υποστήριξης και συνοδευτικές υπηρεσίες

2.17. Μεθοδολογία αξιολόγησης τής ποιότητας ζωής

2.18. Σχεδιασμός, προτάσεις και εφαρμογές για τη βελτίωση και διασφάλιση τής ποιότητας

2.19. Αλληλεπιδράσεις των παραγόντων που διαμορφώνουν την Π.Ζ.

2.20. Αξιοποίηση του κοινωνικού ρόλου των υπηρεσιών

2.21. Πρότυπα τής Π.Ζ.

Εάν λοιπόν, δεχτούμε ότι οι παράγοντες που προαναφέραμε και η οικονομική παράμετρος τους αποτελούν τις βασικές συνιστώσες και πρακτικές τής αναγκαίας πορείας των Π.Μ.Α. τότε θα πρέπει να δεχτούμε ότι η διαδρομή αυτή αποτελεί συνάρτηση πολλών παραγόντων -όπως συμβαίνει με κάθε άνθρωπο- και περιλαμβάνει, πέραν από τις υποκειμενικές δυνατότητες και επιδιώξεις, αντικειμενικούς ή περιβαλλοντικούς όρους και προϋποθέσεις καθώς και τη δυνατότητα συνδυασμού στοιχείων και από τις δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις με στόχο την ποιότητα ζωής (Π.Ζ.). Η προσέγγιση αυτή επιζητά όχι μόνο τη σύνδεση τού τρόπου ζωής με τους περιβαλλοντικούς παράγοντες και την προσωπική ικανοποίηση, αλλά και την παρουσίασή της ως το

αποτέλεσμα τής ξεχωριστής διαδραστικής σχέσης τού κάθε προσώπου με το περιβάλλον του, όπως το προσδιορίσαμε προηγουμένως.

Όμως, στην προσέγγιση τού ζητήματος αυτού προκειμένου περί Π.Ν.Υ. δεν θα πρέπει να ακολουθήσουμε τη φιλοσοφία τής διαφοράς, αλλά να στηριχτούμε στην αρχή ότι οι άνθρωποι πολύ περισσότερο μοιάζουν μεταξύ τους παρά διαφέρουν. Υπάρχουν ανθρώπινα χαρακτηριστικά που είναι κοινά σε όλους τους ανθρώπους, και οι διαφορές μεταξύ τους εντοπίζονται στους τρόπους με τους οποίους ο κάθε άνθρωπος εκφράζει αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά, ανάλογα με τη δική του προσωπικότητα και το περιβάλλον του.

Μία τέτοια προσέγγιση, η οποία -ουσιαστικά- αποτελεί αξιολόγηση τής Π.Ζ. ενός ανθρώπου, τείνει να είναι κατάλληλη για όλους τους ανθρώπους, δηλαδή γι' αυτούς που έχουν νοητική υστέρηση και γι' αυτούς που δεν έχουν οποιαδήποτε αναπηρία. Αυτή είναι μια γενική προσέγγιση τής Π.Ζ., οπότε εκείνα τα χαρακτηριστικά που είναι κοινά μόνο σε υποομάδες ανθρώπων (π.χ. ηλικιωμένοι με νοητική υστέρηση, Π.Μ.Α. που ζουν και εργάζονται ανεξάρτητα ή άνθρωποι με σοβαρές αναπηρίες, οι οποίες απαιτούν άμεση φροντίδα από τους άλλους) χρήζουν ειδικής αντιμετώπισης.

Σ' αυτή την περίπτωση αναζητούμε ένα πρότυπο ζωής, το οποίο θα μπορούσε να λειτουργήσει ως κριτήριο αξιολόγησης τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α.

Όπως είναι αυτονόητο, έχουν προταθεί διάφορα πρότυπα, ορισμένα από τα οποία συγκεντρώνουν περισσότερες προτιμήσεις, όπως [3]:

(α) *Η βέλτιστη θεώρηση τής Π.Ζ. (optimal theory) [Corten & Mercier, 1989],*

(β) *Το οικολογικό πρότυπο [Bubolz και συνεργάτες] καθώς και άλλα.*

Ένα πρότυπο, που αφορά στα Π.Ν.Υ. και το οποίο κατά την άποψή μου έχει γενική εφαρμογή, είναι αυτό που αναφέρεται στο τρίπτυχο:

α) *Να υπάρχουν, ως φυσική, ψυχολογική και πνευματική ύπαρξη.*

β) *Να ανήκεις ή να εντάσσεσαι, με την έννοια τής φυσικής, κοινωνικής και η κοινοτικής ένταξης.*

γ) *Να ενεργείς - να εξελίσσεσαι, πραγματοποιώντας δραστηριότητες πρακτικές, ελεύθερου χρόνου και προσωπικής ανάπτυξης.*

Η αίσθηση τού να υπάρχουν, να έχεις σχέση με άλλους, να δημιουργείς και να αναπτύσσεις τη δική σου προοπτική είναι σημαντική για όλους τους ανθρώπους.

Τα Π.Ν.Υ. δεν πρέπει να αγωνίζονται για να κερδίζουν το προνόμιο τού να ανήκεις κάπου μαζί με τους άλλους. Αντιθέτως, οι ευκαιρίες να αποτελέσεις μέλος τής συνολικής λειτουργίας τής κοινότητας θα πρέπει να είναι άμεσα διαθέσιμες σε όλους, άρα και στα Π.Ν.Υ. Ο βαθμός συμμετοχής στη ζωή τής οικογένειας, τής γειτονιάς και σε άλλες πτυχές τής κοινοτικής ζωής – συμπεριλαμβανομένων των επαγγελματικών ευκαιριών, τού ελεύθερου χρόνου και τής ψυχαγωγίας– σχετίζεται με την Π.Ζ. Η κατανόηση τής διάρθρωσης των δυνατοτήτων που προκύπτουν από τη συμμετοχή αυτή δίνει έμφαση στη σχέση με τους άλλους και την κοινότητα.

Διότι, οι δύο πρώτες έννοιες τής ζωής, δηλαδή το **να υπάρχουν και να ανήκεις**, μπορεί να βιωθούν ως συναισθήματα αλλοτρίωσης ή αποκλεισμού.

Γι' αυτούς τους λόγους η αξιολόγηση και κατανόηση τής Π.Ζ. πρέπει να δώσει έμφαση στο αυτεξούσιο των προσώπων με νοητική υστέρηση και να μη μεταβληθεί σε μέσο που θα συμβάλει στην αύξηση τής δύναμης και τού ελέγχου των «άλλων» πάνω στη ζωή τους. Το αυτεξούσιο δεν είναι μια κατάσταση στην οποία φθάνει κανείς, αλλά είναι μια «διαδικασία αλλαγής», με την οποία τα πρόσωπα αποκτούν πραγματικό έλεγχο πάνω στις δικές τους ζωές, όπως κάθε ενεργός Έλληνας ή γενικότερα Ευρωπαίος πολίτης.

Εν πάση περιπτώσει, κάθε ερευνητής «νομιμοποιείται» να ορίζει την Π.Ζ. σύμφωνα με τον δικό του ερευνητικό σχεδιασμό – θεωρία η οποία δεν προάγει πολύ την επιστήμη και με την οποία δεν μπορεί κανείς να είναι ευχαριστημένος, αφού η φράση «ποιότητα ζωής» χρησιμοποιείται με πολλούς τρόπους. Παρ' όλα αυτά, η Π.Ζ. είναι ένας χρήσιμος όρος και πρέπει να τον χρησιμοποιούμε επειδή έχει μια θετική πολιτική και κοινωνική φόρτιση. Ειδικά δε η μελέτη τής Π.Ζ. των Π.Μ.Α. έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι αποτελεί παράγοντα μετάβασης από την *κανονικοποίηση στην ευαισθητοποίηση*. Διότι, δεν μπορείς να προσεγγίσεις την έννοια τής Π.Ζ. ενός Π.Μ.Α. χωρίς να λάβεις σοβαρά υπόψη σου τόσο την υποκειμενική πλευρά, η εκτίμηση τής οποίας θα προέλθει από ένα διάλογο μαζί του, όσο και την αντικειμενική πλευρά τής κατάστασης τής ζωής του, οπότε η Π.Ζ. είναι περισσότερο μία έννοια

ευαισθητοποίησης, μία έννοια παρώθησης παρά μια ερμηνεία προσδιοριστέας λειτουργικής σταθεράς.

3. Συνιστώσες και προεκτάσεις τής Επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης καθώς και τής επαγγελματικής ένταξης με γνώμονα την Π.Ζ. των Π.Ν.Υ.

Δεν θα αναφερθώ στην έννοια τής επαγγελματικής κατάρτισης ούτε στις Εναλλακτικές, υποστηρικτικές, παράλληλες και προηγούμενες μορφές επαγγελματικής εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης, διότι είναι θέματα που είτε εμπίπτουν στις αυριανές εισηγήσεις είτε είναι γνωστά. Όμως θα αναφερθώ επιγραμματικά σε κάποιες προτάσεις που έχω διατυπώσει εδώ και 30 χρόνια περίπου και οι οποίες αφορούν στην αναβάθμιση τής Ε.Ε.Ε.Κ.

3.1. Προτάσεις για την αναβάθμιση τής Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης

Η αναντιστοιχία μεταξύ τής καταβαλλόμενης μεγάλης προσπάθειας και του βαθμού επίτευξης των επιδιωκόμενων σκοπών σε ό,τι αφορά την Ειδική Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση οφείλεται, κυρίως, στην έλλειψη ολοκληρωμένου εκπαιδευτικού σχεδιασμού

16.5.2. Νομοθετική ρύθμιση η οποία θα προβλέπει μεταξύ άλλων

α) Συντονισμός, μέσω Κεντρικού Συντονιστικού Οργάνου (Κ.Σ.Ο.), όλων των ενεργειών που συνδέονται με την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση.

β) Υποχρέωση εφαρμογής ολοκληρωμένων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και περιγραφή τής έννοιας του ολοκληρωμένου προγράμματος.

16.5.4. Ολοκληρωμένα προγράμματα
τριμερής πορεία σχεδιασμού, εφαρμογής και αξιολόγησης.

Πρώτη φάση: Προ τής εφαρμογής τού προγράμματος

Δεύτερη φάση: Κατά τη διάρκεια υλοποίησης του προγράμματος κατάρτισης

Τρίτη φάση: Μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος

Η τριμερής πορεία αξιολόγησης που προτείνουμε δεν έχει περιοριστικό χαρακτήρα. Απλώς, δίνει τις βάσεις, πάνω στις οποίες πρέπει, κατά τη γνώμη μας, να οικοδομείται ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα.

Επιτρέψτε μου να αναφερθώ εν συντομία σε μια μέθοδο (**ERTOMIS**), η οποία αποτελεί μία ολοκληρωμένη μορφή διαγνωστικής διαδικασίας της εργασιακής ικανότητας. Η φιλοσοφία της μεθόδου αυτής στηρίζεται στην ακόλουθη συλλογιστική. Κατά τη διαδικασία της πρόσληψης σε μια θέση εργασίας έχουμε τη συνήθεια να ρωτάμε τους υποψηφίους για όλες τις έμφυτες ικανότητές τους και τις αποκτημένες επαγγελματικές δεξιότητές τους, άσχετα με το αν η θέση για την οποία τους προσλαμβάνουμε τις απαιτεί ή όχι. Επομένως, θα ήταν ορθότερο να χρησιμοποιούμε μια διαφορετική διαδικασία: (i) θέτοντας πιο πρακτικές ερωτήσεις, (ii) καθορίζοντας τις ειδικές απαιτήσεις μιας δουλειάς, πριν ασχοληθούμε με τη συνολική ικανότητα τού προσώπου και (iii) εξετάζοντας μήπως αρκεί ένας περιορισμένος αριθμός ικανοτήτων για την άσκηση τού έργου συγκεκριμένης θέσης. Επίσης, αν θέλουμε να καθορίσουμε την πραγματική απόδοση που μπορεί να έχει ένα πρόσωπο, πρέπει πρώτα να διαχωρίσουμε τις έμφυτες ικανότητές του από τις αποκτημένες επαγγελματικές δεξιότητές του. Μια τέτοια διάκριση θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη για τα Π.Μ.Α., τα οποία είναι αναγκασμένα να ζουν με τους περιορισμούς των φυσικών και νοητικών τους δυνατοτήτων, διότι οι λειτουργικές δυσκολίες τους, σε συνδυασμό με την επικρατούσα άποψη που γενικά θεωρεί τέτοιους περιορισμούς σαν εμπόδιο στην απασχόληση, τους οδηγούν σε περιορισμένη απασχόληση.

β. Μέσα αξιολόγησης και επιλογής για την επαγγελματική κατάρτιση προσώπων με νοητικά προβλήματα είναι πολλά και αυτά συμβάλλουν αποφασιστικά στην πορεία για κοινωνικοποίηση π.χ. Κατάλογοι ελέγχου επαγγελματικών συμπεριφορών

γ. Ο ρόλος των εργοδοτών και των συντονιστών σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση της εργασιακής ικανότητας

Σε ό,τι αφορά στην Επαγγελματική ένταξη, υποστήριξη και ενσωμάτωση επικρατούν διάφορες αντιλήψεις. Θα αναφέρω ενδεικτικά μία από τις βασικές αντιλήψεις για την εργασιακή απασχόληση

Εάν η εργασία έχει μεγάλη σημασία για όλους τους ανθρώπους, για τα Π.Μ.Α. αποκτά μεγαλύτερη βαρύτητα, διότι λειτουργεί ως μέσο προσωπικής ανάπτυξης και κοινωνικής αναγνώρισης, πολύ δε περισσότερο ως θεραπευτικό μέσο. Επομένως είναι σημαντικό να εξετάζονται οι απόψεις των ιδίων για τις διάφορες μορφές απασχόλησης. Όμως η θεωρία δεν αρκεί αν δούμε αποσπασματικά συμπεράσματα από τις απόψεις των εργαζομένων σε συνάρτηση με διάφορες μορφές της προστατευόμενης απασχόλησής τους.

Από απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικής έρευνας προέκυψε ότι πρόσωπα με μαθησιακές δυσκολίες είχαν ένα όραμα ως προς το ποια θα ήταν η ιδανική δουλειά. Επομένως, έπρεπε απλά να ερωτηθούν προκειμένου να διαπιστωθεί ότι η ικανότητα να ονειρεύεσαι για τις αυριανές πιθανότητες δεν πρέπει ποτέ να υποτιμάται όταν πρόκειται για τους ανθρώπους που συμβαίνει να έχουν ειδικές ανάγκες. Μερικά από τα παραπάνω πρόσωπα ήξεραν ξεκάθαρα τι ήθελαν από χρόνια, όμως για άγνωστους λόγους, κανείς δεν τους είχε ρωτήσει μέχρι τότε. Βέβαια θα πρέπει να δούμε ορισμένα στοιχεία της ερευνητικής μεθοδολογίας για να δεχτούμε την αξιοπιστία. Όμως όχι του παρόντος.

3.2. Απόψεις για την υποστηριζόμενη απασχόληση

Η εργασία μπορεί να θεωρηθεί ως σημαντική παράμετρος στην Π.Ζ. των προσώπων με μαθησιακά προβλήματα για δύο λόγους :

- α) Παραμένει ως το πλέον σημαντικό πολιτισμικό γεγονός κατά τη διάρκεια μιας ημέρας και όχι ως μια δραστηριότητα αναψυχής.
- β) Η πλειονότητα των ανθρώπων με μαθησιακές δυσκολίες –εφόσον θα τους δοθεί η δυνατότητα εκλογής– δεν εμπνέονται από τον χώρο στον οποίο απλώς θα βρεθούν κατά τη διάρκεια της ημέρας, αλλά από την πραγματική εργασιακή απασχόληση, την οποία θεωρούν ως το μεγαλύτερο σκοπό της ζωής τους.

Ένας τρόπος για να ισχύσουν οι προϋποθέσεις αυτές και για πρόσωπα με βαριές αναπηρίες είναι η *υποστηριζόμενη απασχόληση*, η οποία έχει μελετηθεί ως συμβολή της εργασιακής και, κατ' επέκταση, της κοινωνικής ένταξης στη βελτίωση της Π.Ζ. Αλλά για μια τέτοια προοπτική χρειάζονται απαντήσεις στα εξής ερωτήματα:

Η ζωή των ανθρώπων, ειδικά όταν βρίσκεται μπροστά στις σύγχρονες προκλήσεις της θεωρίας της κανονικοποίησης και της αξιοποίησης των

κοινωνικών ρόλων[2], μπορεί να επηρεαστεί με την ένταξη σε χώρους εργασίας ;

Η κοινωνική ενσωμάτωση μήπως μπορεί να οδηγήσει στην κοινωνική απομόνωση και μοναξιά;

Ζουν οι άνθρωποι πιο ικανοποιητική και γεμάτη νόημα ζωή, ως αποτέλεσμα τής εργασίας σε εργασιακούς χώρους ενσωματωμένους σε κανονικούς;

Η εργασία τους βοηθά να γίνουν δεκτοί από την κοινωνία;

Απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά δίνουν τα σχετικά σχόλια ερευνητών, οι οποίοι παρατηρούν ότι:

i) Η φυσική υποστήριξη από μόνη της δεν είναι αρκετή. Μπορεί να έχει πρωταρχική σημασία, αλλά δεν είναι ποτέ η μόνη απαραίτητη συνθήκη για να δημιουργήσει την ολοκληρωμένη ζωή. Για να χρησιμοποιηθεί η φυσική υποστήριξη πρέπει να πραγματοποιηθούν σκόπιμες παρεμβάσεις και μάλιστα σε φυσικό περιβάλλον, όπως, π.χ., μια πραγματική απασχόληση στον πραγματικό κόσμο.

ii) Η επιτυχής ενσωμάτωση εξαρτάται από τις σχέσεις των Π.Μ.Α. με τους συναδέλφους τους και τους άλλους παράγοντες τού εργασιακού περιβάλλοντος.

Ως προς την ικανοποίηση από την εργασία, προέκυψε ότι στους εργαζόμενους που υποστηρίζονταν άρεσε η δουλειά τους, ήσαν ικανοποιημένοι με τους εκπαιδευτές τους, είχαν λόγο για την επιλογή τής εργασίας τους, προτιμούσαν να εργάζονται στην κοινότητα και είχαν φίλους στη δουλειά (Δ', υποσημ. 178).

Η συναναστροφή με άλλους ανθρώπους στη δουλειά θεωρήθηκε ως ένα αξιόλογο αποτέλεσμα τής εργασίας και μάλιστα χωρίς καμία παρακίνηση ή άμεση ερώτηση. Όμως, οι σχέσεις με τους ανθρώπους στη δουλειά ήταν περίπλοκες. Μια νεαρή γυναίκα, για παράδειγμα, είχε πει πολλές φορές πόσο φιλικοί ήταν οι συνάδελφοί της, αλλά μετά, περιγράφοντας τις σχέσεις αυτές, είπε: «Σου μιλούν καθώς έχεις το διάλειμμά σου ... και όταν πω κάτι εγώ οι περισσότεροι μιλούν μεταξύ τους και εγώ απλώς κάθομαι εκεί. Μερικές φορές αυτό γίνεται ... Νομίζω ότι είναι φιλικοί, αλλά, όπως σας λέω, ακούνε τις συζητήσεις των άλλων και εγώ κάθομαι εκεί και μου έρχεται να ανακατευτώ ... μερικές φορές μου λένε "περίμενε ένα δευτερόλεπτο... ακούω τους άλλους. Θα σου μιλήσω σε ένα λεπτό". Αυτά λένε».

Πέραν από την ποσοτική ανάλυση τής έκτασης και τού ορίου των σχέσεων, η αυτοτελής - ατομική εκτίμηση τής ικανοποίησης έστω και ελάχιστων περιπτώσεων, δείχνει τα βαθύτερα νοήματα

που κρύβονταν πίσω από τις δηλώσεις αυτές. Ένα πρόσωπο, π.χ., σχεδόν ξεκάθαρα δηλώνει πόσο χαρούμενο είναι όταν είναι μόνο του και με τον στενό του φίλο. Οι σχέσεις και η σημασία της φιλίας είναι μια κεντρική πλευρά στην περιγραφή της ποιότητας της ανθρώπινης ζωής.

Επίσης, η προαγωγή και η εξέλιξη στην εργασία είναι ένα άλλο κύριο στοιχείο. Συγκεκριμένα, η δουλειά δύο γυναικών ήταν επί χρόνια να ετοιμάζουν τσάι. Και οι δύο, όταν ρωτήθηκαν, είπαν πως ήθελαν να κάνουν δουλειά γραφείου και, συγκεκριμένα, η μία ήθελε να γίνει γραμματέας. Η υπόθεση ότι τα πρόσωπα με μαθησιακές δυσκολίες είναι ευτυχισμένα για πάντα εάν ασκούν ανειδίκευτη χειρωνακτική, επαναληπτική εργασία, θα πρέπει να αποτελεί ένα διαρκές ερώτημα. Υπάρχουν ακόμη τα θέματα που αφορούν στις απόψεις για την απασχόληση σε κανονικό περιβάλλον και η διασφάλιση της ποιότητας στον τομέα της εργασίας.

Τελειώνοντας θα ήθελα να δούμε ένα παράδειγμα Μάθησης και εκπαίδευσης μέσω της επαγγελματικής απασχόλησης και με αυτό να κλείσουμε.

Το κατάστημα λογισμικών («MAG@LOGIE» = Magasin de Logiciels) αποτελεί μια επιχείρηση με προστιθέμενη κοινωνική αξία, την οποία χρησιμοποιεί ο δημιουργός της για να εφαρμόσει νέες τάσεις στην αγωγή, μάθηση και εκπαίδευση μέσω της επαγγελματικής απασχόλησης. Η έννοια του καταστήματος λογισμικών (Mag@logie), όπως ο εισηγητής του J.L. Schmalz την περιγράφει, θα μπορούσε να αποδοθεί συνοπτικά με *τρεις παράλληλους άξονες: της διδακτικής, της τεχνολογίας και της οικονομίας*.

α) Διδακτική

Θεωρεί ότι καθένας παραδέχεται σιγά-σιγά ότι τα μαθήματα δεν είναι παρά μια μορφή πρόσβασης στη γνώση. Όλο και περισσότερο, το σχολείο δεν αποτελεί πια τον μοναδικό φορέα μεταβίβασης της γνώσης. Η εξέλιξη της κοινωνίας, η εμφάνιση πολυάριθμων Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας και καινούριων τεχνολογιών πληροφόρησης, στα οποία έχουν κυρίαρχο ρόλο τα επιβλητικά συγκροτήματα του Τύπου, αντικατέστησαν τους αναγνωρισμένους χώρους γνώσεων. Μέχρι τώρα, τα πανεπιστήμια, οι βιβλιοθήκες, τα ερευνητικά εργαστήρια, για παράδειγμα, ήταν κάτοχοι της γνώσης. Με τα νέα εργαλεία, που τίθενται στη διάθεση του ανθρώπου, οι γνώσεις ταξιδεύουν, συσσωρεύονται, ανασυντίθενται και δίνουν χώρο στις ιδέες της «εκπαίδευσης με

ψυχαγωγία»¹. Αυτό το παράδειγμα δείχνει ότι δεν αρκεί πια μια μόνο παράμετρος, η οποία θα επιτρέψει στον άλλο να μάθει. Η απόκτηση των γνώσεων ευνοείται από μια πολυπαραγοντική προσέγγιση. Με τη δραστηριότητα που ανέπτυξε στο «κατάστημα λογισμικών», καταβλήθηκε προσπάθεια ένταξης των προσώπων που πραγματοποιούν πρακτική άσκηση σε λειτουργικές μαθησιακές καταστάσεις, ώστε να ενθαρρυνθούν οι ανταλλαγές εμπειριών και να αναδειχθούν οι ικανότητές τους και όχι οι ελλείψεις τους. Επίσης χρησιμοποιούμε την εποπτεία έτσι, πολύ συχνά, ενθρονίζεται στις πρώτες θέσεις τής παιδαγωγικής σκηνης αντί του πραγματικού η προσομοίωσή του, και μάλιστα το είδωλό του.

Αυτή η προσφυγή σε πραγματικά αντικείμενα παρουσιάζει μόνο εκφάνσεις τής πραγματικότητας. Η παρουσίαση, π.χ., κάποιων καρφιών ή κουμπιών είναι μέσο ή εξάρτημα μιας εφαρμοσμένης διδακτικής. Αυτά τα αναπαραστατικά είδωλα αποκαλύπτουν την πρόθεση να περιοριστεί ο χώρος πειραματισμού τού παιδιού, με σκοπό να τραβήξουν την προσοχή του στην προβλεπόμενη από τον δάσκαλο διαδικασία. Διαφορετικά, αν αυτός ο παιδαγωγικός πραγματισμός ενδιαφερόταν αληθινά για μια πράξη που ανήκει στην πραγματικότητα, θα ήταν σκόπιμο να εργαστεί ο μαθητής μέσα σε ένα εργαστήριο κατασκευής κουμπιών και, στη συνέχεια, να παραδίδει σειρές των 6 κουμπιών ή να γεμίζει σακουλάκια με έναν αριθμό καρφιών καθορισμένο από τα αιτήματα των πελατών².

β) Τεχνολογία

Το κατάστημα λογισμικών, αξιοποιώντας τα σύγχρονα βοηθήματα κατάρτισης, επιχειρεί να δημιουργήσει έναν χώρο ισορροπίας ανάμεσα στο πραγματικό και το εικονικό, με στόχο την είσοδο των μαθητευομένων στην επαγγελματική ζωή και τη διευκόλυνση των μελλοντικών τους προσανατολισμών.

γ) Οικονομία

Ο τρίτος άξονας τής ιδέας τού καταστήματος λογισμικών άπτεται τής οικονομίας. Έχοντας υπόψη ότι εδώ και αρκετά χρόνια τα οικονομικά μέσα περιορίζονται ακόμη και όταν παραμένουν σταθερά αριθμητικά, είναι αναγκαίο να επιδειχθεί η απαραίτητη δημιουργικότητα, για να συνεχιστεί η παροχή στους μαθητές ποιοτικών υπηρεσιών. Γνωρίζοντας ότι οι διατιθέμενοι οικονομικοί πόροι θα μειωθούν, θα πρέπει να

¹ Ο όρος αποτελεί απόδοση του «edutainment», ενός αγγλισμού, που προέρχεται από 2 λέξεις «education» και «entertainment», δηλαδή εκπαίδευση και ψυχαγωγία.

² Veya, J. – M. (1998). *Lieux, art et procédés de l'enseignement aux élèves anormaux dans les classes spéciales vaudoises (1865 - 1950)*, in thèse no 259, Université de Genève, Faculté de psychologie et des sciences de l'éducation, Genève.

προσφέρουμε νέους τύπους προσαρμοσμένους στις ανάγκες τής εποχής. Η αυτοχρηματοδότηση, κατά ένα μέρος, καθίσταται απαραίτητη.

Η απόκτηση των γνώσεων ευνοείται από μια πολυπαραγοντική προσέγγιση. Η προτεινόμενη μαθησιακή πορεία τοποθετεί, πριν απ' όλα, τους μαθητεύμενους της μέσα σε ένα πραγματικό κοινωνικό πλαίσιο. Έτσι, επωφελούνται από ένα εμπόριο που τους επιτρέπει να δοκιμάσουν μια ευρεία κλίμακα δεξιοτήτων.

Π.χ., όταν ανακαλύπτουν καινούργια λογισμικά, αφομοιώνουν σχολικές έννοιες, τις οποίες ήδη χρησιμοποιούν, αλλά ελάχιστα έχουν κατανοήσει. Χάρης σε αυτές τις δραστηριότητες ανακάλυψης τής γνώσης, τολμούν να επανέλθουν σε σχολικά επίπεδα κατώτερα τής ηλικίας τους, χωρίς να τους δημιουργείται κάποιο σύμπλεγμα. Γνωρίζουν επακριβώς ότι θα μπορούν να καλυφθούν πίσω από την αναγκαιότητα να προσφέρουν υπηρεσίες ποιότητας. Το αντικείμενο του καταστήματος λογισμικών τοποθετείται, λοιπόν, στο επίπεδο τής κατάρτισης του προσώπου και θα πρέπει, ως εκ τούτου, να επιτρέπει να ξαναδοθεί μια συμβολική δύναμη στη γνώση.

Πλαισιωμένοι από ειδικούς, αυτοί οι νέοι αναπτύσσουν με φυσιολογικούς ρυθμούς τις κοινωνικές τους δεξιότητες.

Μαθαίνουν επίσης να χρησιμοποιούν τη σχολική τους γνώση και αποκτούν τις γνώσεις εκείνες που είναι ικανές να τους ανοίξουν τον δρόμο προς ένα αναγνωρισμένο επάγγελμα.

Αυτή η δυνατότητα μέσω τής εμπορικής δραστηριότητας έχει χαρακτήρα ημιπροστατευόμενης εργασίας και επιλέχθηκε για τις παιδαγωγικές και εκπαιδευτικές δυνατότητες που προσφέρει και ειδικότερα για :

- τη συμπλήρωση των σχολικών γνώσεων που προσφέρονται παραδοσιακά,

- τον ευρύ εξοπλισμό που προσφέρουν οι τομείς των πολυμέσων (multimedia),

- τα ευέλικτα και εξελιγμένα βοηθήματα μάθησης που προσφέρει,

- την ποικιλία των υπηρεσιών, οι οποίες θα παρέχονται στους πελάτες τού καταστήματος.

Η ιδέα λοιπόν του καταστήματος συνίσταται στην ένταξη των λειτουργικών μαθήσεων σε έναν τομέα που βρίσκεται σε πλήρη

εξέλιξη, πολλά υποσχόμενο και πολύ ελκυστικό για τους νέους, δηλαδή στον τομέα τού παιδαγωγικού software.

Η απουσία γεφυρών ανάμεσα στο σχολείο και την επαγγελματική ζωή γίνεται έντονα αισθητή στις υπάρχουσες δομές κατάρτισης. Το κατάστημα λογισμικών έρχεται να γεμίσει το κενό αυτό, προσφέροντας ένα ενδιαμέσο χώρο, που βρίσκεται ανάμεσα στις απαιτήσεις σχολικού τύπου και εκείνες του επαγγελματικού τύπου.

Αναφερόμενοι δε στην έμπνευση και την προοπτική τής ιδέας, λέει ότι αυτή η ιδέα εστιάζεται περισσότερο στην αξία τού ανθρώπινου όντος παρά στο ίδιο το οικονομικό σύστημα.

Πέραν των όσων είπαμε βέβαια υπάρχουν και έχουν μελετηθεί και το θέμα Τομείς στους οποίους η καλής ποιότητας εργασία μπορεί να συνεισφέρει στη συνολική Π.Ζ.

Το θέμα τής απόκτησης εργασιακών δεξιοτήτων

Αποτελέσματα τριετούς ερευνητικού προγράμματος για την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη ενηλίκων με σημαντικό βαθμού νοητική υστέρηση.

Το θέμα τής βελτίωσης εργασιακού περιβάλλοντος

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Ασφάλεια και την Υγεία στην Εργασία εξέδωσε Οδηγία για την ασφάλεια των εργαζομένων που αντιμετωπίζουν προβλήματα αναπηρίας. Με την Οδηγία αυτή παρέχεται ένας πρακτικός και φιλικός προς τον αποδέκτη οδηγός, ο οποίος περιλαμβάνει: (i) οδηγίες για την εκπόνηση εξειδικευμένης εκτίμησης επαγγελματικού κινδύνου, στις οποίες γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα Π.Μ.Α., (ii) έναν κατάλογο ελέγχου για την εξασφάλιση τής ασφάλειας των Π.Μ.Α., αφενός μεν, ως προς το εργασιακό περιβάλλον, τη σήμανση, το ωράριο, την εκπαίδευση και την επιτήρηση, και, αφετέρου, ως προς τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντα, τις προαγωγές και τις μεταθέσεις, καθώς και τις διαδικασίες που αφορούν σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης.

Οι μέθοδοι βελτίωσης των σχέσεων με το εργασιακό περιβάλλον

4. Επίλογος - Συμπεράσματα

Κλείνοντας, και αφού ευχαριστήσω για μία ακόμη φορά για την τιμητική πρόσκληση που μου απηύθυνε το Εργαστήρι Ειδικής Αγωγής «ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ», δια του επιστημονικού υπευθύνου του Προγράμματος κ. Ιωάννη Μπίστα, θέλω αφενός μεν να συγχαρώ όλους όσους συνέβαλαν και θα συμβάλλουν στη συνέχεια, με οποιοδήποτε τρόπο και σε οποιαδήποτε βαθμό, στην πραγματοποίηση του προγράμματος και τής διημερίδας αυτής, και αφετέρου να επαναλάβω τα μηνύματα με τα οποία εδώ και τριάντα περίπου χρόνια αρχίζω και τελειώνω τις παραδόσεις των μαθημάτων μου στους φοιτητές.

α) Όχι πλέον αλυσιτελή κηρύγματα περί ισότητας, αλλά περί συμπληρωματικότητας των ενεργειών για κάλυψη τού ελλείμματος, η οποία συμβάλλει στον σταδιακό-προοδευτικό περιορισμό τής διάκρισης και τής διαφοράς.

β) Ένταξη χωρίς ποιότητα ζωής σημαίνει επίταση τής διάκρισης.

γ) Είναι φανερό ότι ναι μεν η Π.Ζ. αποτελείται από κοινούς παράγοντες και σχέσεις, όμως ο ορισμός τού τι συνιστά την Π.Ζ. για τα πρόσωπα και τις ομάδες των ανθρώπων με ή χωρίς αναπηρία είναι πολυσύνθετος.

Επομένως, κατά την εξέταση θεμάτων που αφορούν στην Π.Ζ. θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ακόλουθοι παράγοντες:

i) Δεν υπάρχει μόνο ένας ορισμός για την Π.Ζ.,

ii) Κατά τον προσδιορισμό τής έννοιας τής Π.Ζ. υπάρχει πιθανότητα απόκλισης ακόμη και για τους ερευνητές.

iii) Η Π.Ζ. των προσώπων σχετίζεται με ό,τι υπάρχει γύρω απ' αυτά.

iv) Οι παράγοντες τής Π.Ζ. είναι πρόσκαιροι ή ευμετάβλητοι και επηρεάζονται από συναφή γεγονότα και καταστάσεις.

v) Μια ανάλυση των παραγόντων τής Π.Ζ. για πρόσωπα ή ομάδες προσώπων είναι μια στιγμιαία φωτογραφία, σε συγκεκριμένο χρόνο και με συγκεκριμένο περιεχόμενο.

δ) Η ποιότητα ζωής αποτελεί παράγοντα μετάβασης από την κανονικοποίηση στην ευαισθητοποίηση [βλ. σελ. 18 παρούσας εισήγησης].

ε) Το σχολείο (γενική και επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση) πρέπει να αποτελεί προτύπωση τής πραγματικής ή τής ιδεατής κοινωνίας και σ' αυτή την κοινωνία δεν λειτουργούν ούτε οραματιζόμαστε να λειτουργήσουν πολυκατοικίες, γειτονιές, χωριά και πόλεις για πρόσωπα με προβλήματα ακοής, όρασης, κινητικότητας, νόησης, αλλά για όλους.

ς) Κάθε ενέργεια για βελτίωση τής Π.Ζ. ενός Π.Μ.Α. δεν περιορίζεται αποκλειστικά και μόνο σ' αυτό αλλά έχει πολλαπλασιαστικά οφέλη, διότι κάθε σχετικό μέτρο που λαμβάνεται καλύπτει, άμεσα ή έμμεσα, τη συνολική λειτουργία τής κοινωνίας των ανθρώπων, ξεκινώντας από το άμεσο περιβάλλον του και φθάνοντας στο σύνολο των ανθρώπων. Διότι, οι αλληλεπιδράσεις – μεταξύ τής ατομικής μοναδικότητας, τής ανθρώπινης καθολικότητας και τής πολιτισμικής διαφορετικότητας– επηρεάζουν κάθε πρόσωπο και ομάδα προσώπων, καθόσον μάλιστα, όλοι ανεξαιρέτως, σε διαφορετικές στιγμές επιλέγουν και θέτουν διαφορετικές προτεραιότητες για τους παράγοντες τής Π.Ζ.

ζ) Το σήμερα είναι καλύτερο από το χθες και το αύριο προοιωνίζεται καλύτερο από το σήμερα, με τον βραδύ πάντοτε ρυθμό τής οποιαδήποτε αλλαγής την οποία ζει, χωρίς να την αντιλαμβάνεται, η εκάστοτε επόμενη γενιά.

η) Μία συγχρονική, αλλά κυρίως διαχρονική έρευνα, που είναι και η πιο δύσκολη από όλες τις απόψεις, δεν θα μπορούσε να εξετάσει στο σπίτι, στο νηπιοβρεφοκομικό σταθμό, στο σχολείο, στον χώρο αναψυχής κ.α. τα υποκειμενικά προβλήματα, τους περιβαλλοντικούς όρους και τα χρησιμοποιούμενα μέσα, τα οποία δημιουργούν, επιβαρύνουν ή επιδεινώνουν τα σχετικά προβλήματα; Βέβαια, αντιλαμβάνομαι ότι μια τέτοια προσπάθεια χρειάζεται αλλαγή πολιτικής σε ότι αφορά τη χρηματοδότηση τής έρευνας (βασικής και εφαρμοσμένης).

θ) Η εκπόνηση διπλωματικών εργασιών, στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών, δεν θα μπορούσε να πραγματοποιείται επί τού πεδίου με τη συνεργασία ιατρού και εκπαιδευτικού για την αντιμετώπιση μαθησιακών προβλημάτων είτε με τη μελέτη περίπτωσης, είτε με την παρακολούθηση ομάδας ή τάξης και εφαρμογών τής υποστηρικτικής τεχνολογίας ή άλλων μεθόδων σε θέματα ειδικής αγωγής;

